

דתישבו

פרשת תרומה, תשע"ז, מספר 1210

בנות מקדש וכרמים

אפרים חזן

השמיעך את קלו לְיִסְרָךְ וְעַל הָאָרֶץ הָרָאךְ אֵת אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמַתִּי (ש"מ' כה:ב). רבי כלפון משה הכהן אומר:

שלושה אופנים יש בצדקה: יש אופן אשר ידבר המטיף על לב הקהל את רעיון הדבר הנצרך לאותה הצדקה: אם לעניים, אם לפדיון שבויים, אם לבנין בית הכנסת או בית המדרש, אם למקנת איזה חלק קרקע בארצנו הקדושה וכל כיוצא בזה ממוסדי הצדקה והחסד. וכפי חום לבבו ויושר דעתו של המטיף, וכפי צורך העניין וביאור נחיצותו, וכפי הכנת וטהרת לבב השומעים כן תגדל קבוצת (=קיבוץ ואיסוף) הצדקה מנדבת לבב הנותנים.²

האופן השני הוא על פי הערכת הונו של האדם, מעין הטלת מס פרוגרסיבי, והדרך השלישית היא בבחינת "העשיר לא ירבה והדל לא ימעט", כדוגמת מחצית השקל. הרב כלפון רואה בדרך הראשונה את "הדרך היותר נכוחה וישרה, רצויה ומתמדת", באשר בדרך זו נותנים התורמים "לבב שלם ובנפש חפצה, בלב טהור" בשמחת הלב וביושר הכוונה. כך רואה הרב את משמעות "איש אשר ידבנו לכו" כדוגמה לדורות. כלומר, בדרך זו יש בתרומה לא רק הרמת נדבה, כי אם גם התרוממות הנפש. דרך זו של תרומה מתוך בחירת הלב מקבילה לקבלת התורה, שאף היא ניתנה לישראל מתוך קבלת הלב שלהם, ובהכרזת "נעשה ונשמע". הדברים עולים בקנה אחד עם גישת הרמב"ן בפירושו בפתח פרשתנו:

סוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם (לעיל כד:טז) "וַיִּשְׁכֶּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי", וכתוב (דב' ה:כ) "הֵן הָרָאנוּ ה' אֶ-לֵהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ". כן כתוב במשכן "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (להלן מ:לד). והזכיר במשכן שני פעמים "וכבוד ה' מלא את המשכן", כנגד "את כבודו ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה (דב' ד:לו) "מִן הַשָּׁמַיִם

כדור ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה (דב' ד:לו) "מִן הַשָּׁמַיִם בפירושו בפתח פרשתנו:

סוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם (לעיל כד:טז) "וַיִּשְׁכֶּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי", וכתוב (דב' ה:כ) "הֵן הָרָאנוּ ה' אֶ-לֵהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ". כן כתוב במשכן "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (להלן מ:לד). והזכיר במשכן שני פעמים "וכבוד ה' מלא את המשכן", כנגד "את כבודו ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה (דב' ד:לו) "מִן הַשָּׁמַיִם בפירושו בפתח פרשתנו:

סוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם (לעיל כד:טז) "וַיִּשְׁכֶּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי", וכתוב (דב' ה:כ) "הֵן הָרָאנוּ ה' אֶ-לֵהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ". כן כתוב במשכן "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (להלן מ:לד). והזכיר במשכן שני פעמים "וכבוד ה' מלא את המשכן", כנגד "את כבודו ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה (דב' ד:לו) "מִן הַשָּׁמַיִם בפירושו בפתח פרשתנו:

בהלכה הקודמת הדגיש הרמב"ם את החובה לבנות בית כנסת במקום שגרים בו עשרה מישראל. הזוהר (רעיא מהימנא, בשלח נט:ב) קובע, כי מצוות בניין בית הכנסת היא בכלל מצוות בניין המשכן ובניין בית המקדש. לא ייפלא אפוא, שההתנדבות למען בניין בית הכנסת נעשית בקהילות רבות בהתלהבות וברוח לב. עם זאת, העלות הגבוהה של המבנה, והרצון לעשותו מפואר ומרווח, הצריכו לא פעם פנייה לנדיבי עם בעלי ממון, שיקבלו עליהם את השלמת הבניין. נדיבי הלב זכו להערכה רבה בקהילותם, ופייסנים בעלי כישרון כתבו שירי שבח לכבודם, ובהם הדגישו את גודל המצווה ואת נדיבותם, כפי שנוכל לראות מן הפיוט "זמיר אפצח ושירה", שכתב מנדיל אבי זמרה מאלג'יריה, בן לדור מגורשי ספרד:⁴

זמיר אפצח ושירה / בחצרות בית ה' / אשר בנו אמוני

משוכה בעבותות / ומחנס גרושה
והיא יצאה בעתות / אשר קדמו לחפשה
ולה מופתים ואותות / בעת עלתה חמושה
וברקמות לבושה / ונגלה לה בסיני / כבוד האל ה'

5

נדיבי עם ושועים / ומבחר כל קהלה
ובנדבה ידועים / שרידי עם סגלה
וחוננים לרגעים / בתת לחם ושמלה
וישבי בית תפלה / ובית מקדש ה' / הם זרע אמוני

³ רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יא, הלכה ב.

⁴ עליו ועל שירתו ראו: א' חזן, השירה העברית באלג'יריה, לוד תשס"ט, עמ' 194 – 237.

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

** מוקדש לנכדנו, נהוראי חזן, הנכנס בשבת זו לעול תורה ומצוות לא"ט.

¹ תרל"ד-תש"י. מגדולי הרבנים בג'רבא, וגדול מנהיגיה במחצית הראשונה של המאה העשרים.

² דרכי משה, ג'רבה התרצ"ה. מהדורה שנייה, בעריכת הרב ד"ג מאזוז, בני ברק תשס"ה, עמ' פט – צג.

יבלו וכו'. לקחו תרומות: על דרך שם' כה:ב: "ויקחו לי תרומה". 16. יבלו... בטוב: על-פי איוב לו:יא: 17. **בנטעי נעמי:** כינוי לעם ישראל, על-פי יש' יז:י: "על פן תטעי נטעי נעמי נעמי". **נחל עדני:** על-פי תה' לו:ט: "ונחל עדניך תשקם". 18. **לבנין המפאר:** על-פי בבלי סוכה נא ע"ב: "מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם". 19. **ובמחוגה מתאר:** על-פי יש' מד:ג: "ובמחוגה יתארה". 20. **והנו צח... בכתובים:** יופיו של בית הכנסת הוא מעין יופיים של המשכן והמקדש שתואר בלשון צח במקרא, ומעתה הוא מסופר ומתואר גם בשירי זה. 21. **שירי רנני:** כמו שירי ורנני. **ובנצוח נגיני:** על-פי חב' ג:יט: "למנצח בנגינות".

המשורר קושר את השלמת הבניין של בית הכנסת ואת חנוכתו לשרשרת הדורות ולראשית ימי האומה, על כן הקדיש את המחרוזת הראשונה לתיאור יציאת מצרים ולמעמד הר סיני. הצירוף "אשר לקחו תרומות" (ש' 15) בנוי על פי ראשית הפרשה "ויקחו לי תרומה"; "תקחו את תרומתי". גם הביטויים "נדיבי עם" ו"בנדבה ידועים" (ש' 6, 7) מתחברים אל "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" מפרשתנו, ואל נדבת המשכן. הנה כי כן שלוש התחנות: יציאת מצרים, מעמד הר סיני ובניין המשכן מלוות את עם ישראל לאורך הדורות ומתמקדות כסמל בבית הכנסת. התורמים הנדיבים זוכים לשבחים גם על מעשי הצדקה הרבים שהם עושים תדיר "וחוננים לרגעים / בתת לחם ושמלה" (ש' 8), ושם מצוין במחרוזת השלישית, במרכז השיר. למרבה העניין, שם האחד שלום, שם תואם לבונה המקדש, שלמה המלך, ושם השני כשמו של מקים המשכן הוא משה רבנו אשר "שמו נקרא בסיני".

הדובר מתפלל לקב"ה כי יזכו לאריכות ימים "יבלו בנעימות שנותיהם ובטוב" (ש' 16), ואגב כך הם זוכים לכינויים "אבינועים" ו"אחיטוב", שמות מקראיים הנושאים כאן משמעות כללית, לאמור, שהנועים והטוב אחים וקרובים הם להם והם חלק מאישיותם. הדגשת מעמד הר סיני מחוזקת בעזרת הכינוי "עם סגולה" (5, 7), רמיזה למתן תורה ו"הייתם לי סגלה מפל העמים" (שם' יט:ה), ויש בה כדי להזכיר את תפיסת הרמב"ן ל"סוד המשכן", כפי שהובא בדברי הפתיחה לפיוט.

ההשוואה בין בית הכנסת למשכן ולבית המקדש חוזרת בשיר בצירופים "בבצרות בית ה'" (1), "בנות מקדש וכרמים" (11), ובאופן מפורש "ויושבי בית תפילה ובית מקדש ה'" (9). הפיוט מסיים בתיאור תפארתו ויופיו של מבנה בית הכנסת, ומכאן כי ראויים הם הנדיבים התורמים לכל שבח: "ויבדברים ערבים בתוך שירי רנני / ונצוח נגיני".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

10 דְּרָשׁוֹת דֵּת וְתוֹרָה / נְבוּנִים וְחֻכְמִים
אֲשֶׁר קָמוּ מֵהָרָה / בְּנוֹת מְקַדֵּשׁ וְכַרְמִים
בְּשֵׁם שְׁלוֹם מְקָרָא / שְׁלֵמָה רַב שְׁלוֹמִים
וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל וְתַמִּים / שְׁמוֹ נְקָרָא בְּסִינֵי / שְׁלִיחַ דְּרַ מְעוּנֵי

15 יְצוּ שׁוֹכְנֵי מְרוֹמוֹת / אָבִי נְעֵם אָחִי טוֹב
אֲשֶׁר לָקְחוּ תְרוֹמוֹת / וְעָשׂוּ מַעֲשֵׂה טוֹב
יְבָלוּ בְנַעֲיָמוֹת / שְׁנוֹתֵיהֶם וּבְטוֹב
כְּמוֹ גֵן לַח וְרִטוֹב / בְּנִטְעֵי נְעָמֵי / עָלֵי נַחַל עֲדָנֵי

20 לְבַנְיָן הַמְפָאֵר / אֲשֶׁר בְּנוּ חֲשׂוּבִים
וּבְמַחֲוֵגָה מֵתָאֵר / וּבְאַבְנֵים חֲצוּבִים
וְהֵנוּ צַח מְבָאֵר / אֲשֶׁר בָּא בְּכַתוּבִים
וּבְדְבָרִים עֲרָבִים / בְּתוֹךְ שִׁירֵי רְנָנֵי / וְנַצּוּחַ נְגִינֵי

בבצרות בית ה': תה' קט:ז:יט. **אמוני:** אנשים נאמנים, על-דרך שם"ב כ:יט. 2. **משוכה בעבותות:** על-פי ה' יא:ד: "בַּחֲבָלֵי אֲדָם אֲמַשְׁכֶּם בְּעֵבֹתוֹת אֲהַבָּה". **ומחנס גרושה:** על-פי שמות יב:לט: "כִּי גָרְשׁוּ מִמִּצְרָיִם". **ומחנס:** עיר במצרים, כינוי למצרים כולה, על-פי יש' ל:ד: 3. **והיא... חפשה:** ראו תנחומא, מסעי, ז: "א"ל לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' (בר' טו:ג), ולא עינו אלא מאתים ועשר שנים, הוי' לא איש אל ויכזב' (במ' כג:יט) בטובה". 4. **ולח... חמושה:** יציאתה ממצרים לוותה באותות ובמופתים. **בעת עלתה חמושה:** על-פי שמות יד:יח: 5. **וברקמות לבושה:** על-פי יח' טז:י: "וְאֵלֶיךָ יִשְׁפָּךְ רִקְמָה", ונדרש על יציאת מצרים בתרגום שם ובשמות רבה כ, יא. **ונגלה לה בסיני:** לשון השכיחה במדרש, כבשמו"ר מז:א. **הא-ל ה':** יש' מב:ה: 6. **המחרוזת מכנה בשבחים את התורמים לבניין בית הכנסת. נדיבי עם:** עניינו כאן תורמים, ובמקור (במ' כא:יז) משמעו מנהיגים. **ושועים:** ונכבדים, על-פי איוב לד:יט. 7. **שירי עם סגלה:** על-פי יואל ג:ה: "וּבִשְׂרִידֵים אֲשֶׁר ה' קָרָא" ועל-פי שם' יט:ה: "וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים". 8. **ובנדבה ידועים:** רמז לנדבת המקדש. **וחוננים:** נודבים ונותנים לעניים, על דרך מש' יט:יז: "חֻנֵּן דָּל". **לרגעים:** באופן תדיר, על דרך יש' כז:ג: **בתת לחם ושמלה:** על-פי דב' י:יח: "וְאֵהָב גַּר לַתֵּת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה". 9. **וישבי בית תפלה:** על-פי תה' פד:ח: "אֲשֶׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ", ועל-פי יש' נו:ז: "כִּי בֵיתִי בֵית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים". **מקדש ה':** שמות טו:יז: **הם:** צ"ל "והם" לתקנת המשקל. 10. **דרושי דת ותורה:** למודי התורה, שלמדו תורה ורגילים בה. **דת:** כינוי לתורה, על-פי דב' לג:ב: 11. **מקדש וכרמים:** כינויים לבית הכנסת, וצמידות שמות אלה על-פי ילקוט שמעוני ש"ה ש תתקצד: "כרם היה לשלמה" (ש"ה ח:יא) זה בית המקדש", וראו עוד בבלי, סוכה מט ע"א. 12. **בשם... שלומים:** על-פי דבה"א כב:ט: "... כִּי שְׁלֵמָה יְהִי שְׁמוֹ וְשְׁלוֹם וְשָׁקֵט אָתָּן עַל־יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו", ורמז גם ששם ה' "שלום" קבוע בשמו של שלמה. ראו בבלי שבת י' ע"ב. **מקרא:** על-דרך יש' מח:יב: "וְיִשְׂרָאֵל מְקָרָא". **רב שלומים:** על-פי יש' נד:יג: "וְרַב שְׁלוֹם בְּנִיךָ". וכל אלה רמז לנדיב ששמו "שלמה" או "שלום", שהיה מן היוזמים להקמת הבניין, והתורמים לו. 13. **ואיש ישר ותמים:** על-פי איוב א:ח: "אִישׁ תָּם וְיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ... מעוני: רמז למשה, והוא כנראה שמו של הנדיב השני לבניין. **דר מעוני:** כינוי לקב"ה, על-פי תה' סח:ו: "אֲ-לֵהִים בְּמַעוֹן קָדְשׁוֹ". 14. **יצו: פתיחה לברכה,** על-פי דב' כח:ח: "יְצוּ ה' אֲתָךְ אֶת הַבְּרָכָה". **שוכן מרומות:** כינוי לקב"ה, על-פי יש' לג:ה: "נִשְׁגָּב ה' כִּי שָׁכַן מְרוֹם". **אבי נעם אחי טוב:** כינויים לשני הנדיבים על-פי השמות המקראיים. 15. **אשר... עדני:** שיעורו: האנשים אשר תרמו ועשו טוב